

**СЛОВОЗМІНА ІМЕННИКІВ ЖІНОЧОГО РОДУ
В РОЗМОВНИКУ ІВАНА УЖЕВИЧА
«РОЗМОВА-БЕСѢДА» XVII СТ.**

Двомовний рукописний розмовник Івана Ужевича «Розмова-БесѢда» – важлива пам'ятка для дослідження історії української та білоруської мов. Рукопис є перекладом-додатком популярного в Європі багатомовного розмовника антверпенського вчителя Ноеля де Берлемонта «Colloquia et dictionariolum octo linguarum» (XVI ст.), у якому наведено діалоги про побут, подорожі, торгівлю, зразки ділових документів. «Розмова-БесѢда» є унікальною пам'яткою, у якій засвідчено живу розмовну мову східних слов'ян, що жили на території, належній Речі Посполитій у XVII ст. Текст «Розмови» містить багато нового й цікавого матеріалу для дослідження історії формування лексичної та граматичної систем слов'янських мов.

Розмовник вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема М. Жовтобрюх, І. Білодід, В. Передрієнко, О. Петегірич, М. Мозер, Н. Запольська, А. Стебурако, І. Климов та ін.

Новий етап у дослідженні пам'ятки пов'язаний із появою праць німецьких учених Г. Кайперта та Д. Бунчича, які в 2005 році опублікували її текст разом з латинським та польським варіантами і присвятили розмовнику декілька наукових розвідок.

Дослідження граматичних форм різних частин мови, зокрема відмінкових форм іменників жіночого роду, їх особливостей у тексті розмовника, перекладеного Іваном Ужевичем, допоможе з'ясувати, які з форм, уживаних у сучасних східнослов'янських мовах та діалектах, функціонували в розмовній мові українців і білорусів у XVII ст. Труднощі аналізу відмінкових форм іменників у тексті розмовника зумовлені дією різних чинників. Такі дослідження потребують комплексного підходу, зокрема врахування фонетичних змін, які могли відбуватися нерівномірно в просторі та часі, впливу правописної традиції, співвідношення живомовних і книжно-традиційних елементів, іншомовних впливів на літературно-писемну та розмовну мову відповідного періоду певного регіону (чи регіонів).

На особливу увагу заслуговують окремі відмінкові форми іменників жіночого роду, зафіксовані в розмовнику, в яких могли відбитися реальні фонетичні та граматичні риси діалекту автора.

У формі називного відмінка однини іменники колишніх *jā*-основ переважно вживаються з флексією **-а** (граф. **я**) (*недѣля* (Розмова, 241), *квитанцыя* (283)), проте в деяких випадках вони мають закінчення твердого різновиду відмінювання: *Таблица книги* (15), *служебная праца* *ничого не коштуе́тъ* (211), *пѣтница* (241). Кінцевий приголосний основи в запозиченнях такого типу був твердий (пол. *prasa*, що походить від чес. *práce*, пол. *tablica* – від лат. *tabla*, *tabula*). Диспалаталізований приголосний [ц'] перед флексивними голосними заднього ряду характерний для білоруської мови та деяких діалектів української мови (ДАБМ, к. № 48; АУМ, III, ч.3, к. № 16).

У тексті пам'ятки трапляються випадки фіксації закінчення **-і** (граф. **и**) у формі давального та місцевого відмінків однини на місці **-ѣ** (*Который бы ѡсми языковъ в той книзи написаныхъ не потребоваль* (Розмова, 5-7), *Петре не пиш заразъ по поливци абовѣмъ ёсть нездорово* (45), *такъ тежъ наимишой моей Матци ѡзнаимую* (243) та ін.), хоча переважають форми із закінченням **-е** (*росказалам тобѣ абысь пришоль ѡ четвертой године* (25)). У сучасній українській літературній мові відповідні форми мають флексію **-і** (*книзі, у поливці*), а в білоруській, як і в польській, – **-е** (біл. *на кнізе*; пол. *książce*). Проте в білоруській мові іменники з основою на [к] у наголошеній позиції утворюються з флексією **-е** (*руцэ*), у ненаголошеній – **-ы** (*чайцы*). У діалектному мовленні, зокрема в поліських говорах української мови, у зазначеній формі в наголошеній позиції виступає дифтонг [іе], а в ненаголошеній – [е] (АУМ, I, к. № 187), у білоруських говорах – **-е, -і, -ы** (ДАБМ, к. № 18, 65-67). Можна припустити, що в пам'ятці реальна фонетична риса діалекту автора рукопису відбивається спорадично.

Виявлено в розмовнику форму давального відмінка множини з флексією **-омъ**: *приложимъ венць працы абысмы чимъ бошимъ твоимъ наукомъ выгодили* (Розмова, 13). У діалектах української та білоруської мов форми з флексією **-ом** можуть мати іменники чоловічого роду (АУМ, II, 201, 202; ДАБМ, к. № 103), а в польській літературній мові закінчення **-ом** у іменників жіночого роду з'явилося за аналогією до форм чоловічого і нині є однією з характерних морфологічних рис польської мови. Очевидно, автор рукопису міг уживати форми на **-омъ** під впливом польської мови.

Система відмінкових форм іменників в розмовнику Івана Ужєвича «Розмова-Бєсѣда» засвідчує складні процеси, які

відбувалися в той час і були пов'язані з формалізацією та усталенням літературних норм вживання граматичних форм у слов'янських мовах. І хоча в більшості форм іменників, зафіксованих у пам'ятці, відбито східнослов'янські морфологічні особливості, проте наявні також елементи, властиві західнослов'янським мовам, що стало можливим внаслідок взаємодії і безпосередніх контактів між носіями цих мов. При формуванні наддіалектних норм літературної мови, яка функціонувала на східнослов'янських землях у складі Речі Посполитої, виявився досить потужним вплив соціально домінантної, більш престижної в державі, особливо серед освічених верств суспільства, польської мови, що й відбилося в мові розмовника.

ДЖЕРЕЛА

АУМ – Атлас української мови : в 3 т. / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [редкол.: І. Г. Матвіяс (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1984-2001.

ДАБМ – Дыялекталагічны атлас беларускай мовы / Пад рэд. Р.І. Аванесавы, К.К. Крапівы, Ю.Ф. Мацкевіч. – Мінск : Выд-ва Акадэміі навук БССР, 1963. – 976 с.

Розмова – Rozmova/Besěda. Das ruthenische und kirchenslavische Berlaimont-Gesprächsbuch des Ivan Uževyč / D. Bunčić, H. Keipert. – München : Verlag Otto Sagner, 2005. – 287 s.

МАТВІЙЧУК Тетяна Павлівна
ЖИТАР Ірина Василівна

ВКАЗІВНІ ЗАЙМЕННИКИ У ФУНКЦІЇ КОРЕЛЯТИВ АНАФОРИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Дослідження текстотвірного рівня реалізації функцій мовних одиниць набуває все більшої актуальності, а функціональний підхід до аналізу мовних явищ посилюється, що пояснюється загальною тенденцією до встановлення зв'язку мовних явищ із дійсністю. З огляду на це, важливим є визначення функції кожного елемента в побудові цілісного синтаксичного утворення.

Призначенням вказівних займенників є вказівка на предмети, ознаки предметів, їх кількість. Їх використання дає мовцеві змогу виділяти будь-який об'єкт з ряду однорідних і зосереджувати на ньому увагу співрозмовника. Увага співрозмовника може бути